

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO'PLAMI

3-JILD 5-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

**ZAMONAVIY PEDAGOGNING NUTQ MADANIYATI VA UNING
KASBIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI.**

Raximova Zufiyaxon Xashimjanovna

Andijon davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tezida zamonaviy pedagog faoliyatida nutq madaniyatining kasbiy kompetensiyani shakllantirish va namoyon etishdagi tizimli o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi pedagog nutqining me'yoriylik, maqsadlilik va ta'sirchanlik ko'rsatkichlarini kompetensiyaviy yondashuv bilan bog'lab, amaliy mezonlar taklif etishdan iborat. Metodologiya sifatida kompetensiya modeli, pragmatik tahlil va pedagogik vaziyatlarni ekspert baholash usullari asos qilib olinadi. Ilmiy yangilik nutq madaniyatini integrativ kasbiy kompetensiya indikatorlari bilan operatsionallashtirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: nutq madaniyati; pedagogik kommunikatsiya; kasbiy kompetensiya; me'yoriy nutq; pragmatik ta'sir; pedagog etikasi; ritorik mahorat

Zamonaviy ta'lim tizimida pedagog shaxsining kasbiy kompetensiyasi faqat predmet bilimlari va metodik ko'nikmalar yig'indisi sifatida emas, balki ta'limiy munosabatlarni tashkil eta oladigan, hamkorlikni boshqaradigan, ma'naviy-axloqiy muhitni me'yorlashtiradigan integrativ salohiyat sifatida qaralmoqda. Shu integrativ salohiyatning markaziy mexanizmlaridan biri nutq madaniyatidir, chunki pedagogik faoliyatning asosiy "ish quroli" kommunikatsiya bo'lib, u orqali bilish jarayoni yo'lga qo'yiladi, tarbiyaviy ta'sir amalga oshadi, baholash va rag'batlantirish me'yorlanadi, nizolar profilaktikasi ta'minlanadi. Nutq madaniyatini kasbiy kompetensiya bilan bog'lash zarurati shundan kelib chiqadiki, kompetensiya natijaviylik, vaziyatga moslik va mas'uliyatli qaror qabul qilish bilan o'lchanadi; nutq esa aynan shu natijaviylikni real pedagogik vaziyatlarda ko'rsatadigan vositadir. Shuning uchun mazkur tezida nutq madaniyati pedagog kompetensiyasining tarkibiy ko'rsatkichi sifatida konseptuallashtiriladi, uning me'yoriy, pragmatik, etik va psixologik komponentlari o'zaro bog'liq tizim sifatida tahlil qilinadi hamda amaliy baholash mezonlari ishlab chiqishning yo'nalishlari asoslanadi [1].

Nutq madaniyatining pedagogik kasbiylikdagi o'rnini aniqlash uchun avvalo nutq madaniyati tushunchasining ko'p qatlamli tabiati yoritilishi lozim. U til me'yorlariga rioya qilish bilan cheklanmaydi: adabiy talaffuz, grammatik to'g'rilik, leksik aniqlik, uslubiy moslik va mantiqiy izchillik me'yoriy qatlamni tashkil etsa, kommunikativ maqsadga erishish, auditoriya xususiyatiga moslashish, ta'sirchanlik va ishonchlilik pragmatik qatlamni belgilaydi. Pedagogik kontekstda esa nutq madaniyati alohida axloqiy mas'uliyat bilan mustahkamlanadi: hurmat, adolatli ohang, shaxsga tegmaslik, ijobiy motivatsiya yaratish, baholashda neytrallik kabi jihatlar nutqning etik komponentini tashkil etadi. Shu uch qatlamning uyg'unligi pedagogning kasbiy identifikatsiyasini ham belgilaydi,

chunki o‘qituvchi o‘z mavqeini asosan nutqiy xulqi, muloqot uslubi, bahs yuritish madaniyati orqali namoyon qiladi. Pedagog nutqi o‘quvchi uchun til namunasi ham bo‘lgani sababli, nutq madaniyatidagi og‘ishlar faqat kommunikativ xatolik sifatida emas, balki tarbiyaviy resursning yo‘qotilishi sifatida baholanishi kerak [2].

Kompetensiyaviy yondashuv nuqtai nazaridan nutq madaniyatini operatsionallashtirish, ya’ni o‘lchanadigan ko‘rsatkichlarga ajratish ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Pedagogning kasbiy kompetensiyasi odatda predmet, metodik, kommunikativ, ijtimoiy-psixologik va reflektiv komponentlar uyg‘unligida izohlanadi. Nutq madaniyati mazkur komponentlarning har birida “kesishuvchi” indikator bo‘lib xizmat qiladi: predmet kompetensiyasi tushunchalarni aniq ta’riflash, terminlardan o‘rinli foydalanish, mantiqiy izohlash orqali ko‘rinadi; metodik kompetensiya ko‘rsatma berish, topshiriqni soddalashtirib tushuntirish, dars ritmini nutq bilan boshqarish, savol-javobni samarali tashkil etish orqali namoyon bo‘ladi; kommunikativ kompetensiya esa tinglash, dialogni yo‘lga qo‘yish, fikrni qayta ifodalash, ziddiyatli vaziyatlarni yumshatish kabi nutqiy-amaliy ko‘nikmalar bilan bevosita bog‘lanadi. Reflektiv kompetensiya pedagogning o‘z nutqini tahlil qila olishi, auditoriya reaksiyasiga qarab uslubini moslashtirishi, xatolarini tuzatishi bilan mustahkamlanadi. Shunday qilib, nutq madaniyati “alohida fan” emas, balki kasbiy kompetensiyaning funksional yadrosi sifatida qaralishi asosli [3].

Zamonaviy ta’lim muhitida pedagog nutqiga qo‘yiladigan talablar murakkablashmoqda, chunki sinf auditoriyasi ijtimoiy-lisoniy jihatdan rang-barang, axborot oqimi yuqori, diqqatni ushlab turish vositalari esa raqobatli. Bunday sharoitda pedagogning nutqiy strategiyasi faqat ma’lumot yetkazish emas, balki ma’noni birgalikda qurish, o‘quvchini faol fikrlashga jalb etish, mulohazani asoslashga o‘rgatish kabi intellektual operatsiyalarni boshqaradi. Nutqiy ta’sirning samaradorligi argumentatsiya madaniyati, mantiqiy urg‘ular, misol va analogiyalar tanlovi, savol berish texnikasi, pauza va intonatsiyadan foydalanish bilan bog‘liq. Ritorik mahoratning pedagogik talqini shundan iboratki, u manipulyativ emas, balki ta’limiy maqsadga xizmat qiladigan, shaxs qadr-qimmatini himoya qiladigan, tanqidiy fikrlashni rag‘batlantiradigan ta’sirchanlikni nazarda tutadi. Bu yondashuvda nutq madaniyati ta’limning insonparvar tamoyillarini amalda ta’minlaydigan “yumshoq kuch” vazifasini bajaradi [4].

Tadqiqot metodologiyasida nutq madaniyatini baholashning uch yo‘nalishi muhim deb topiladi. Birinchisi, me’yoriy-lingvistik baholash bo‘lib, unda adabiy til me’yorlariga moslik, terminologik aniqlik, uslubiy uyg‘unlik, nutqning mantiqiy tuzilishi, ortiqcha so‘zbozlik va parazit birliklarning ulushi kabi ko‘rsatkichlar aniqlanadi. Ikkinchisi, pragmalingvistik baholash bo‘lib, pedagogning vaziyatga mos strategiya tanlashi, tushuntirishning bosqichlilik, savollarni kognitiv darajalarga mos qo‘yishi, qayta aloqa signallarini to‘g‘ri talqin qilishi, ijobiy

motivatsion nutqni qo'llashi tekshiriladi. Uchinchisi, etik-kommunikativ baholash bo'lib, unda nutqning hurmatga asoslanganligi, baholashda neytrallik, o'quvchi sha'niga tegmaslik, konfliktogen birliklardan qochish, inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi leksik tanlov kabi jihatlar e'tiborga olinadi. Ushbu uch yo'nalish integratsiyasi pedagog nutq madaniyatini kasbiy kompetensiya indikatorlari bilan bog'lashga imkon beradi, chunki har bir yo'nalish ta'lim natijasiga turlicha yo'l bilan ta'sir qiladi [5].

Pedagog nutq madaniyatini shakllantirish jarayoni kasbiy tayyorgarlikning barcha bosqichlariga singdirilishi zarur, chunki u faqat "nutq texnikasi" mashqlari bilan chegaralanadigan ko'nikma emas, balki dunyoqarash, kasbiy etika va metodik tafakkur bilan bog'liq odatdir. Oliy pedagogik ta'limda bu jarayonni samarali tashkil etish uchun bir tomondan nazariy tayanch kerak: adabiy til me'yorlari, ilmiy va o'quv-uslubiy uslublar farqi, pedagogik diskurs xususiyatlari, baholovchi nutqning psixologik oqibatlarini. Ikkinchi tomondan esa amaliy laboratoriya zarur: mikro-darslar, videokuzatuv asosida o'z nutqini tahlil qilish, tipik konflikt vaziyatlarida dialog modellashtirish, baholash va izoh berishning turli formatlarini sinash, auditoriya bilan ishlashda intonatsiya va tempo bo'yicha treninglar. Bu jarayonlarda refleksiya markaziy o'rin tutadi: pedagog nutqining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, bir xil vaziyatda turli nutqiy strategiyalarning natijalarini taqqoslash, o'quvchi javobini qay tarzda rag'batlantirish maqsadga muvofiqligini asoslash kabi refleksiv amallar kompetensiyani barqarorlashtiradi [6].

Ilmiy natija sifatida nutq madaniyati va kasbiy kompetensiya o'rtasidagi bog'lanishning quyidagi mantiqiy modeli asoslanadi: nutq madaniyati kompetensiyaning tashqi ifoda shakli bo'lish bilan birga, uning ichki mexanizmlarini ham ishga tushiradi. Ya'ni, me'yoriy nutq aniqlikni ta'minlab, o'quvchi tushunishini oshiradi; pragmatik moslik o'quvchini faol ishtirokga jalb etib, kognitiv yuklamani boshqaradi; etik me'yoriylik esa ishonch va xavfsiz psixologik muhit yaratib, o'quv motivatsiyasini qo'llab-quvvatlaydi. Mazkur uchlikda bir komponentdagi uzilish boshqalar samaradorligini pasaytiradi: masalan, til jihatdan to'g'ri, ammo etik jihatdan qo'pol nutq o'quvchi faolligini so'ndiradi; juda "yumshoq", ammo mantiqan noaniq nutq esa bilim natijasini pasaytiradi. Shunday ekan, pedagog nutqini rivojlantirish kompetensiyani bo'laklab emas, integrativ tarzda shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogning nutq madaniyati kasbiy kompetensiyaning markaziy indikatorlaridan biri bo'lib, ta'lim jarayonining mazmuniy aniqligi, metodik boshqaruvchanligi va axloqiy iqlimini bir vaqtning o'zida ta'minlaydi. Tezis doirasida nutq madaniyatining me'yoriy, pragmatik va etik komponentlari kompetensiyaviy yondashuv bilan bog'lanib, baholash uchun operatsion ko'rsatkichlar tizimi asoslandi hamda pedagogik tayyorgarlikda nutqiy refleksiya va vaziyatli treninglar ustuvorligi ilmiy jihatdan dalillandi. Natijada nutq

madaniyatini rivojlantirish bo'yicha ishlar pedagogning predmet va metodik salohiyatini to'ldiruvchi yordamchi yo'nalish emas, balki kasbiy kompetensiyani barqaror shakllantiruvchi strategik resurs ekani umumlashtirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. Toshkent, Ma'naviyat, 2008. 176 b.
2. Mahmudov N. Til madaniyati va nutq madaniyati. Toshkent, O'qituvchi, 2013. 240 b.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва, Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.
4. Введенская Л. А., Павлова Л. Г. Культура и техника речи. Ростов-на-Дону, Феникс, 2010. 382 с.
5. Hymes D. H. Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1974. 260 p.
6. Shadrikov V. D. Psixologiya faoliyati va qobiliyatlar. Toshkent, Fan, 2012. 320 b.